

Historija starih prevoda Biblije.

Napisao nadrabim **Dr. Mavro Niedermann**, Veliki-Bečkerek.

I. Targum i Septuaginta.

Biblija je nesumnjivo sve do današnjeg dana reprezentativno delo židovstva. Da ovaj narod nikad nije dao kulturi drugoga, samo ovih 24 knjiga, i onda ga ide prvenstvo među najprvima. Jer je ova knjiga neiscrpivi izvor, koji od tisuća godina neprestano pruža živu, svežu i okrepljujuću vodu. Duh, misao, način poučavanja i moralni nivo su u Bibliji u svako doba savremeni bili. Danas istim dejstvom nam govori, kao pre stotinama godina; misli su njene isto tako aktuelne, kao u davnini; stoga predstavlja Biblija večito čovečansko i večitu savremenost. Već stari su mudraci ovako shvaćali Bibliju: »Kad proučavaš reči Tore, neka se ti ne čine starima, nego neka ti budu onakve, kao da su danas objavljene«¹⁾. I ako moramo Bibliju ovako shvaćati u univerzalnom smislu njezinom, onda moramo reći implicate, da Biblija još više znači večito jevrejsko čovečansko večitu jevrejsku savremenost. Jer poreklo, koncepcija Biblije i osebnost humanost njenih zakona iskonski su jevrejski; čisto ispoljavanje nepokvarene, idealne jevrejske duše nalazi se u biblijskoj prozi isto tako, kao u pesničkim delovima njenim, u didaktičkim poukama njezinim isto tako, kao u njenoj filozofiji, u zakonima njezinim isto tako, kao u njihovim obrazloženjima. «Držite i izvršujte ih (zakone)» — veli Mojsije — »jer je mudrost vaša i razum vaš pred narodima, koji će, kad čuju sve ove zakone, reći: zaista je ovaj veliki narod narod mudar i razuman«²⁾. Rezultat ovoga uzvika bejaše ona velika ljubav, kojom se židovstvo držalo svoje Biblije, to je psihološka pozadina onog oduševljenja, kojim je židovstvo Sveto Pismo sačuvalo i proučavalo. »Duha mojega, koji je u tebi, i reči moje, koje metnuh u usta tvoja, ne će nestati iz usta tvojih, ni iz usta semena tvoga, veli Gospodin«³⁾. Ova je proročka nauka konkretiziranje sada pomenutih reči Mojsijevih i ostvarenje ove nauke vuče se kroz celu historiju židovstva, živa je zbilja postala od onoga, što je navestio prorok babilonskog sužanjstva: Etika Svetoga Pisma je ona čvrsta spona, koja ra-

1) Pesikta Buber 107 a.

2) V. Mojs. 4, 6.

3) Jes. 59, 21.

štrkano židovstvo vezuje do danas u jedno jedinstvo. Međutim ako je i duh Svetoga Pisma ostao kroz celu historiju židovstva, jezik, kojim je obnarođen, kojim je tumačen židovskom narodu, od vremena do vremena se je menjao. Još u 8. veku pred uobičajenom erom bejaše jevrejski jezik (»jehudit«) u Judei udomačen, o čemu nas 18. poglavlje II. knjige Kraljeva obavještava. Tu se priča, kako su starešine Jerusolimski Rabšake-a, asirskog poslanika molili, neka iznese svoja saopštenja na aramejskom jeziku (»aramit«), a ne na jevrejskom (»jehudit«), da ga ne bi narod jevrejski, koji je stajao na gradskim zidovima, razumio¹). Jedva 150 godina docnije jevrejski je jezik postao polagano tuđ jevrejskomu narodu. Posle babilonskog sužanjstva čudnovatom se brzinom aramejski jezik stao širiti u Judeji. Iztisnut staro-hebrejski jezik našao je utočište u književnosti i u bogoslužju, ali saobraćajnim i trgovačkim jezikom je postao aramejski jezik, koji je bio raširen u celoj prednjoj Aziji. Ova se promena iz narodnih razloga vrlo neugodno dojmila Nehemije, obnovitelja Judeje, ali obzirom na oportuno gledište morao se prilagoditi datim prilikama. Pravo ima Dubnow u primedbi svojoj, da je aramejski jezik i Jevreje palestinske metropole vezivao sa braćom u babilonskoj i egipatskoj diaspori, gde je aramejski jezik sasvim iztisnuo narodni jezik njihov²). Sa ovom promenom jezika naravski morao se i jezik Svetoga Pisma promeniti. Jevrejskomu narodu, koji je razumeo i govorio aramejski, morali su i Bibliju tumačiti na aramejskom jeziku, da nebi nestalo reči Svetoga Pisma iz usta naroda. Tako je postao u krugu židovstva prvi prevod Svetoga Pisma: aramejski prevod, ili Targum.

Jevrejski je narod ovaj prevod s radošću primio, pa čak i kanonizovao pravdajući potrebu njegovu dokazima iz Biblije³). Talmud izjednačuje taj prevod sa izvornim hebrejskim tekstom Svetoga Pisma izrazivši mišljenje, da je i Targum objavljen na Sinaju⁴), samo da je to narod zaboravio i posle opet uveo⁵). Pošto je Targum na taj način potvrđen bio pred javnim mišljenjem židovstva, učenjaci su mirne duše mogli narediti, da se sedmični odsek Tore čita dva puta na izvornom jeziku (mikra) i jedan put na aramejskom (targum)⁶). Ova je naredba prešla u jevrejski život pa i danas još važi. Ako ne u javnoj službi božjoj, jer narod ne razume više aramejski, ali barem pojedinci preuzimaju svake sedmice pored hebrejskog teksta još i aramejski. Pa

1) II. Kralj. 18, 26—28; Jes. 36, 11—13.

2) Dubnow, Weltgeschichte des jüd. Volkes I. 412.

3) Gen. r. 36 pri kraju se tumači Nehem 8, 8: »I čitahu knjigu nauke božje« — to je »mikra«, ili jevrejski tekst, »razlagahu smisano« — to je »targum«.

4) Nedarim 37 b, Kidušin 49 a.

5) Megila 3 a.

6) Berahot 8 a (dole).

tako su Biblije naše obično i štampane, da se pored hebrejskoga i aramejski prevod može iz njih čitati.

Kad govorimo o Targumu obično mislimo na onaj prevod aramejski, koji nosi ime: »Targum Onkelos«. Ko bejaše onaj Onkelos? Pre što bismo na ovo pitanje odgovorili, treba da se još vratimo na historiju aramejskog prevoda Svetog Pisma. Kako smo već spomenuli, tumačili su učenjaci Sveto Pismo na aramejskom jeziku onoin delu židovstva, koja je govorila aramejski. Ali ovaj prevod nije bio pismeno utvrđen, isto tako, kao što je i Mišnu živim rečima predavalo jedno koleno drugomu. A posledica tomu bejaše, da ovaj prevod nije imao jedinstvenog teksta, nego svaki je majstor prema svojoj sposobnosti prevađao svete tekstove pred svojim slušateljima. Tako se vukla stvar kroz celo vreme drugoga hrama, dok nije nastupila u jevrejskoj historiji jedna odlična ličnost: prozelita Akylas iz Ponta, ili kako ga u Talmudu nazvali: »Onkelos ha-ger«¹⁾, Ovaj bogat vlastelin iz Ponta prešao je iz idolopoklonstva na hrišćansku veru, a posle u jevrejsku versku zajednicu i stupio je u iskrene prijateljske veze sa najvećim jevrejskim mudracima, koji su živeli u prvoj polovini II. stoleća običnog računa a to su: R. Eliezer, R. Jozua i R. Akiba. U najbližem je prijateljstvu živeo sa R. Akibom, kao ljubljen učenik njegov i naučio je od R. Akibe način njegovog tumačenja Svetoga Pisma, čim je veliku uslugu učinio i židovstvu i ispravnom tumačenju Svetoga Pisma. U ovom je vremenu naime mlado hrišćanstvo — da bi dokazalo pred židovstvom svoje istine i čudnovate događaje oko Isusa iz same židovske Biblije — upotrebilo onaj grčki prevod Biblije, koji je postao prije hrišćanske ere, i koji je poznat pod imenom Septuaginte (o kojoj još će biti opširnije govora), na svojim sastancima i službama božjim kao podlogu svojih predika, i proširivši taj grčki tekst prema potrebi dokazivali su iz pojedinih proročkih izreka proroštva o dolasku Hristovom. Ove proširenje tekstova je tako daleko išlo, da grčki govoreći Jevreji, kojima je taj grčki prevod prvobitno bio namenjen, nisu ga više hteli upotrebiti. Potrebu za novim prevodom je osećao Akylas, i upotrebivši svoje potpuno poznavanje grčkog i hebrejskog jezika i egsegetički sistem R. Akibe preveo je hebrejsko Sveto Pismo doslovce na grčki jezik²⁾.

Onaj aramejski prevod pak (Targum) o kojem smo govorili, prema istom je sistemu sastavljen. I tu nalazimo bukvalni prevod hebrejskog teksta, i tu je strogo isključen svaki telesni izraz o Bogu (antropomorfizam i antropopatizam), a nauka židovstva o čisto duhovnom božanstvu, kako ona potpuno odgovara mišljenju židovskih mudraca dodje i tu do izražaja. Ali ovaj aramejski prevod mnogo kasnije je sastavljen na pismeno nego Akylasov

1) Samuel David Luzzatto, אִוְרְבַּן (Philoxenus), Kraków 1855. uvod, VII.

2) Grätz, Gesch. der Juden, IV. 104.

grčki prevod. Grätz mu utvrđuje vreme na posle zaključenja Talmuda¹⁾, dakle u VI. stoleće običnog računa. Što bi prekasno bilo. Istina je, da Sveti Jeronim, koji je u IV. veku preveo Bibliju na latinskom jeziku, (koji je prevod poznat pod nazivom »Vulgate«), ne spominje nigde ovaj Targum, ali to još ne dokazuje, da nije onda egzistirao taj Targum u ustima naroda. Ovaj crkveni otac, koji je unio u Vulgatu tumačenja jevrejskih egsegeta, mogao je samo od jevrejskih učenjaka čuti tumačenja Midraša i Targuma na tekstove Svetoga Pisma²⁾, i što ne spominje Targum kao delo, koje jest, tomu je razlog, što onda još jevrejska egsegeza Biblije nije egzistirala u današnjoj formi knjiga, niti Midraša, niti Targuma.

Prihvaćeno pravo vreme utvrđenja današnjeg teksta Targuma je III. stoleće³⁾. A razlog zašto su ovaj Targum nepoznatog pisca označili sa: Targum Onkelos, leži u identičnosti sistema, da je naime duh i tehnika prevoda kod Targum Onkelosa istovetan sa grčkim prevodom Akylas-ovim.

O nekim izdanjima Biblije štampano je pokraj Targum Onkelos-a još dva Targuma: takozvani Targum Jonatan ben Uziel i Targum Jerušalmi. Ovi su prevodi više tumačenja, nego prevodi tekstova, pa već sadržina im pokazuje, da stoje pod čvrstim uplivom književnosti midraša. Sastavljenje njihovo se stavlja u VII. vek⁴⁾. Svi ovi Targumi su aramejski prevodi Tore ili Pet Knjiga Mojsijevih. Ali ima Targum i na Proroke i Hagiografe, kojih ne poznamo niti pisce, niti vreme njihovo. Na ove Targume isto kao i na Targum Jonatan i na Targum Jerušalmi k Tori možemo razumevati mnenje Karpelesovo, prema kojemu su Targumi izraz života, mišljenja, bolova i nada jevrejskog naroda iz vremena rimskog a gospodstva⁵⁾.

* * *

U dosadašnjemu spomenuli smo prvi grčki prevod Biblije, takozvanu Septuagintu. Zašto i kada je nastala potreba da se Sveto Pismo prevodi na grčki jezik? Još za vreme opstanka židovske države mnogi su — u prvom redu iz životne nužde — ostavili svoju domovinu i izselili se u Egipat. Pronalasci papyrus-a u Elefantini godine 1906. svedoče, da su god. 525. pr. Hr. stanovali u Egiptu Jevreji kao graničari. Prema ovim papyrus-ima sve više su Jevreji zauzimali mesta u Egiptu, pa u svim delovima države, u gradovima i selima su se naselili i svugde su imali i svoje bogomolje⁶⁾. Jezik ovih papyrusa pokazuje, da je je-

1) Grätz, na ist. m. 405.

2) Vidi moje delo: A vulgáta viszonya az agadához és Targumokhoz, Budapest, 1915. str. 8.

3) Winter-Wünsche, Die jüd. Literatur I. 64.

4) Ibid. 65.

5) Karpeles, Gesch. der jüd. Literatur, Berlin, 1886. I. 354.

6) Blau, Papyri u. Talmud in gegenseitiger Beleuchtung, Leipzig 1913. 9 str.

zik Jevreja u ovom vremenu i ovde bio aramejski. Posle osvajanja Aleksandra Velikoga sve veće i veće se mase Jevreja pokazuju u Egiptu. Ovi su došli delomice kao zarobljenici i robovi, delomice kao dobrovoljni naseljenici, bilo iz političkih, bilo iz gospodarstvenih razloga. Činjenica je, da je jevrejsko pučanstvo imalo čestog saobraćaja sa starosedeocima, povodom čega su si u kratkom roku prisvojili jezik obrazovanih slojeva naroda, koji bejaše grčki, a stalna uporaba ovog tuđeg jezika prouzročila je, da su zaboravili stari, materinski jezik svoj. U srednjem veku — na pr. — nisu Jevreji nigde zaboravili uobičajene jezike svoje; jer ograđeni i zaključeni u getu slabo su imali prilika na saobraćaj sa stanovnicima zemlje, koji govoraše drugim jezikom. Ali stari vek nije poznavao sistem geta, pa su se Jevreji brzo i lako aklimatizirali u jeziku, kulturi i u običajima. Uzevši u obzir ovu okolnost, samo po sebi postane nam razumljivo, da su se Jevreji u Egiptu pod dinastijom Ptolemejaca jako pogršili, a pošto ih je verski osećaj njihov vukao k Bibliji, postala je potreba za grčkim prevodom Svetoga Pisma. Ovaj su prevod nazvali *Septuagintom*, što znači »prevod sedamdesetorice«. Ovo se ime osniva na jednoj legendi, prema kojoj je 70 jevrejskih učenjaka, svaki zaključen u zasebnoj ćeliji, radio na ovome prevodu, koji se je ipak doslovce slagao¹⁾. A bilo je potrebe za ovu legendu; jer sigurno je jedan deo jevrejskog naroda sa negodovanjem gledao na ovaj grčki prevod. Još nije izčeznula iz duše naroda ona plašljivost od grčke kulture, kojoj su za vreme takozvanog Hellenizma toliki životi vernih Jevreja pali za žrtve. Ali razboritiji deo jevrejskog naroda nabacio je narodno pitanje, e da bi mogli dati onoj braći, koji su samo grčki govorili, ono veliko narodno blago, Bibliju. Tradicija zove tu u pomoć samoga patriarhu R. Gamliela, čije mnenje bejaše, da su učenjaci prevod Svetoga Pisma samo na grčkom jeziku dozvolili, jer je pisano²⁾: »Bog da raširi Jafeta, da živi u šatorima Semovim«, što znači, da se reči Semovi mogu kazati i na jeziku Jafetovom, a Jafet je prema tabljici naroda³⁾ istovetan sa grčkim narodom. Daklen osim legende i tu su tražili i našli dokaze iz Biblije (slično kao kod Targuma), da bi narod jevrejski primio ovaj grčki prevod. Kako su, napose židovi u Egiptu, štovali taj grčki prevod, na to je najkompetentniji svedok Filo, onaj veliki mislilac jevrejski, koji je živeo u I. veku običnog računa. Siegfried, izvrstan poznavalac delova Filonovih, kaže o njemu sledeće: »Dem Philo ist die griechische Bibel die Trägerin der Gottessprüche, aus deren Deutung das Gewebe der höheren Weisheit gesponnen wird. In ihr redet der »hieros«, auch »theios« und »orthos logos« bisweilen unmittelbar, bisweilen vermittelt eines Propheten, dem entweder der

1) Megilla 9 b i Azarja de Rossi, Meor Enajim II. (ed. Wien).

2) Gen. 9, 27.

3) Gen. 10, 2.

Spruch gewissermassen zugerant wird, oder der ihm im inspiriertem Zustande in sich findet«¹⁾). Ali docnije, kada se mlado hrišćanstvo stalo širiti i u hrišćanskim su skupštinama počeli oponašati jevrejski običaj tumačenja Svetoga Pisma, onda su hteli apostoli nove vere neverno židovstvo vlastitim oružjem pobediti, pa se u ovom nastojanju svojem nisu žicali niti silovanja tekstova Septuaginte. Tako je shvatljivo, da je židovstvo postepeno ohladnjelo prema ovom grčkom prevodu, i da je odvratnost prema Septuaginti u sledećoj izreci našla izraza: »Sedamdeset mudraca su napisali kralju Ptolomeju Toru na grčkom jeziku, ali ovaj je dan tako nesretan bio za narod izraelski kao onaj dan, kada su napravili zlatno tele; jer Tora se ne može prevoditi dostatnom tačnošću na koji drugi jezik«²⁾). Pa iz ovog prevoda, kako je na nas ostao do današnjega dana, možemo videti, da je odvratnost židovstva prema Septuaginti opravdana bila, jer ovaj prevod bitno zastranjuje od jevrejskog Svetog Pisma. Naprotiv pak vidimo isto tako opravdanu radost jevrejskih mudraca kod postanja drugog grčkog prevoda, koji je sastavio Akylas, jer pokazuje u svome prevodu nedirnutu originalnost Biblije.

1) Siegfried, Philo von Alexandrien als Ausleger des A. T., Jena 1875. 161.

2) Masehet Sefer Tora I. 8.

Izrael, narod objavljenja.

Da nema Jevreja, ne bi bilo Tore. Oni ne dovode svoje prvenstvo od Mojsija, nego ga Mojsije dovodi od njih. Jer ljubav obitava među množinom potomaka Abrahama, Izaka i Jakoba, dočim je Mojsijevo izabranje služilo samo na to, da sreća preko njegovih ruku dođe do njih. Mi nismo narod Mojsija, nego narod Božji. (JEHUDA HALEVI, Kusari II. 56).

Svetsko-istorijski značaj Biblije.

Od stoleća do stoleća, pa čak do današnjeg dana, kroz najlepša polja kulture vlada Biblija životom. Njen pogled na svet uobličava državu i društvo. Njeni su psalmi popularniji od pesama vlastitih nacionalnih pesnika. Uz ovu jednu knjigu sa njenim neprojenim izdanjima . . . izgledaju druge literature kao tašta sujeta. (ISRAEL ZANGWILL, The Position of Judaism, The voice of Jerusalem, 1895).

